

Charlesworth D. Roman square bottles // JGS. — 1966. — Vol. 8. — P. 26—27. — Fig. 3 a, b; *Vicovallà M.* Op. cit. — P. 29. — Fig. 10, 11.

⁵⁸ *Charlesworth D.* Op. cit. — P. 33.

⁵⁹ *Сорокина Н. П.* Античные стеклянные сосуды... — С. 122.

⁶⁰ *Сорокина Н. П., Гуцина И. И.* Вказ. праця. — С. 94; *Mitard P.-H.* Une riche sepulture gallo-romaine decouverte pres de Niort // Gallia. — 1977. — T. 35. — Fasc. 1. — P. 217. — Fig. 4, 3—6.

⁶¹ *Бураков А. В.* Козырское городище рубежа и первых столетий нашей эры. — Киев, 1976. — С. 119—120. — Табл. 12, 35.

⁶² *Alarcao J.* Bouteilles carees a Fond decore du Portugal Romain // JGS. — 1975. — Vol. 17. — P. 48. — Pl. 5, 10.

⁶³ *Isings C.* Op. cit. — P. 63.

⁶⁴ *Сорокина Н. П.* Стеклянные сосуды из Танаиса. — С. 228; *Сорокина Н. П.* Античные стеклянные сосуды. — С. 124.

⁶⁵ *Сорокина Н. П.* Стеклянные сосуды из Танаиса. — С. 228.

⁶⁶ *Там же.* — С. 226; *Сорокина Н. П., Гуцина И. И.* Вказ. праця. — С. 94; *Кунина Н. З.* Два стеклянных кувшина... — С. 119, 123. — Прим. 26; *Кунина Н. З.* Стеклянные кувшины... — P. 123. — Прим. 26.

⁶⁷ *Сорокина Н. П.* Стеклянные сосуды из Танаиса. — С. 228—231. — Рис. 12; *Сорокина Н. П.* Античное стекло в собрании ОАМ. — С. 269. — Рис. 1, 11; *Сорокина Н. П., Кунина Н. З.* Вказ. праця. — С. 94.

⁶⁸ *Сорокина Н. П.* Позднеантичное и раннесредневековое стекло... — С. 142.

⁶⁹ *Там же.* — С. 143; *Isings C.* Op. cit. — P. 150—154; *Vicovallà M.* Op. cit. — P. 25. — Fig. 2.

⁷⁰ *Сорокина Н. П.* Античное стекло в собрании ОАМ. — С. 269. — Рис. 2, 6.

⁷¹ *Isings C.* Op. cit. — P. 92. — Form 75 b.

⁷² *Mitard P.-H.* Op. cit. — P. 220—222, V. 26.

⁷³ *Cadik J.* — Op. cit. — P. 31. — Pl. 11.

⁷⁴ *Isings C.* Op. cit. — P. 92.

⁷⁵ *Висотська Т. М.* Вказ. праця. — С. 17—19. — Рис. 11.

⁷⁶ *Сорокина Н. П.* Позднеантичное стекло из Ольвии. — С. 199—200.

⁷⁷ *Там же.* — С. 200—201. — Рис. 1, 4.

⁷⁸ *Там же.* — С. 206—207.

К. К. МАРЧЕНКО, С. Л. СОЛОВЬОВ

Нова група ліпної кераміки Нижнього Побужжя пізньоархаїчного часу

Вивчення ліпної кераміки античних поселень Нижнього Побужжя вступило в нову фазу. В нагромаджених колекціях добре датованих матеріалів стало можливим чітке виділення груп посуду, що мають значення для створення повноцінної картини етнічної та культурної історії населення цього району Північно-Західного Причорномор'я.

Однією з таких груп, безсумнівно, є кераміка, вперше виявлена в культурному шарі та комплексах кінця VI — першої третини V ст. до н. е. одного з рядових поселень ольвійської округи Куцуруб 1^а. Питома вага цієї групи серед загального балансу знахідок ліпного посуду становить близько 3%. Аналогічна кераміка виділена і серед відповідних матеріалів Березанського поселення, де зафіксована у складі комплексу речових знахідок останньої чверті VI — початку V ст. до н. е.* Як видно з наведених матеріалів, початок існування нової групи потрібно віднести до пізньоархаїчного часу.

До даної групи кераміки належить посуд двох різних форм — джжкоподібні з похилими плічками і трохи відігнутими назовні вінцями (рис. 1, 1, 2; 2, 1) та горщики з вертикальним краєм (рис. 1, 3). Відзначимо, що морфологічно близький посуд в Нижньому Побужжі відомий давно². Проте горщики нашої групи з виділеними раніше типами кераміки пізньоархаїчного часу вказаного району подібні лише за формою. Інші риси своєрідні.

Однією з характерних ознак групи є орнаментация. Незважаючи на фрагментарність матеріалу, можна виділити два або й три види

* Автори вдячні начальнику Березанської експедиції Державного Ермітажу Я. В. Доманському за дозвіл опублікувати ці матеріали.

оздоблення. Найпростішим є орнамент, створений горизонтальною лінією пальцевих вдавлень, розмішених у верхній частині посудини під її краєм, від якої перпендикулярно вниз, до дна, відходять кількка (близько шести) масивних наліпних валиків, модельованих пальцевими вдавненнями. В місцях поєднання валиків з горизонтальною лінією фіксуються округлі виступи — ручки-упори; нижні кінці валиків не доходять до дна посудини лише на 1—5 см (рис. 1, 11).

Дещо складнішим є другий вид орнаменту, при якому посудини декорувались композицією з двох чи трьох горизонтальних наліпних валиків з пальцевими вдавненнями, «перев'язаних» між собою валиками, що складають трикутники з вершинами зверху (рис. 1, 4—7, 9, 10; 2, 2—4, 6).

Відстань між окремими горизонтальними валиками — 7—15 см.

І, нарешті, є підстави припускати наявність ще одного варіанта орнаменту — у вигляді наліпних фестонів, що спускаються вниз по тубу від горизонтального валика, розмішеного у верхній частині посудини (рис. 1, 12).

Серед додаткових елементів, що мають, найвірогідніше, вже не стільки орнаментальний, скільки утилітарний характер, можна відзначити горизонтальну петельчасту ручку із сплюсненими виступами-ріжками по краям (рис. 1, 8; 2, 5).

Описаними вище видами оздоблення не вичерпується своєрідність виділеної групи. Вона ширше і охоплює як технологію виготовлення, так, очевидно, і функціональне призначення виробів. Весь посуд цієї групи виготовлявся з однорідної, добре відмученої глини з великою кількістю штучного збіднювача — шамота. Судячи за щільністю та зламом чапків, що мають цегляно-червоний колір, обпаленню такого посуду надавалось особливе значення. Воно здійснювалося, найвірогідніше, не на відкритих площадках, у вогнищах, а в спеціальних камерах при температурі понад 700 °С. Відзначимо також, що ретельно заглажена рівна поверхня виробів без жодних слідів кіптяви, яка характерна для рядової кухонної посуду.

Характерною рисою виділеної групи кераміки є відносно невеликі розміри посуду; діаметри горла коливаються від 26 до 41 см, діаметри донець від 18 см і більше, товщина стінок — від 1,0 до 1,7 см. На вузьку спеціалізацію групи вказує і вигляд орнаменту посуду, що імітує швидше обплетення з органічних матеріалів, призначене для збільшення міцності виробу. Отже, всі вказані ознаки дають можливість бачити у виділеній групі рід корчаг, тобто кераміку, призначену, насамперед, для тривалого зберігання запасів. Такі вироби серед ліп-

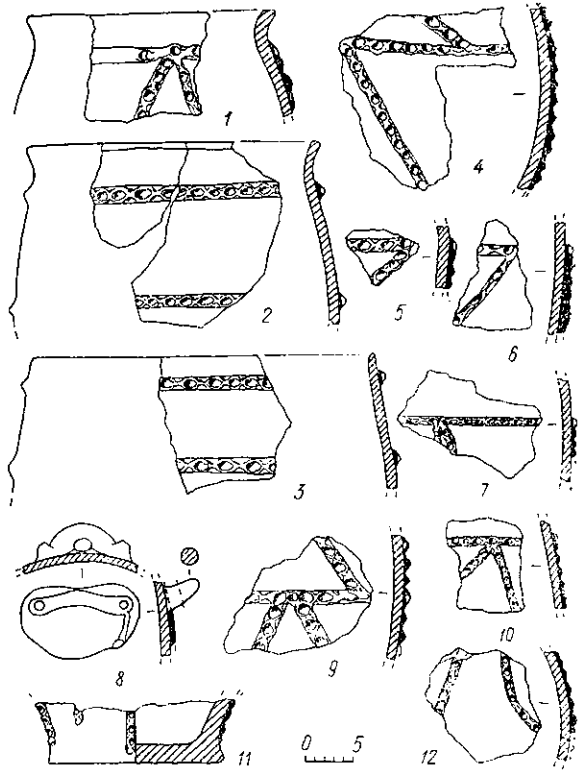

Рис. 1. Уламки ліпних корчаг:

1—3, 6—9, 10—12 — поселення Куцуруб 1; 4, 5 — поселення на о-ві Березань.

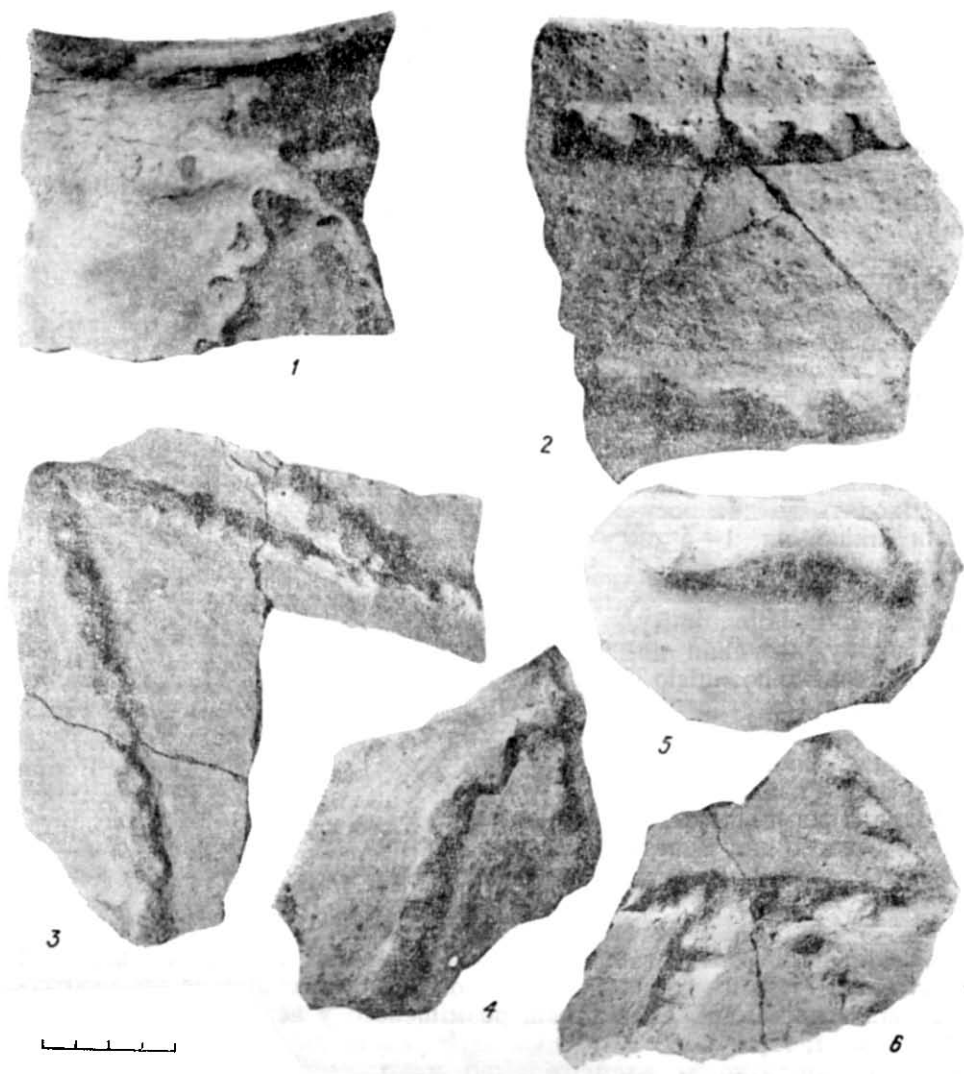

Рис. 2. Уламки ліпних корчаг:

1, 2, 4, 5 — поселення Куцуруб; 1, 3, 6 — поселення на о-ві Березань.

ного посуду Нижнього Побужжя VI — першої третини V ст. до н. е. уже відомі. Слід відзначити, правда, що зараз їх вдалося виділити лише серед матеріалів трьох пам'яток: Ольвії, Березані³ та поселення Велика Чорноморка — 2⁴. На них питома вага корчаг невелика. Таким чином, нові дані практично нічого суттєвого не вносять в існуючу давно думку про рідке виготовлення та використання ліпних посудин для зберігання запасів у побуті місцевих жителів.

Значно важливішим є встановлення можливого зв'язку описаної кераміки з матеріальною культурою конкретної групи населення ольвійської округи пізньоархаїчного часу — вихідцями із Фракії. Насамперед, це впливає з того, що всі уламки цього посуду на поселенні Куцуруб I знайдені в шарі та комплексах з матеріалами карпато-дунайського вигляду. Подібна, хоча і менш очевидна, ситуація зафіксована і для березанських знахідок. Єдиною областю Східної Європи, пам'ятки якої містять ліпну кераміку ранньозалізного віку з тотожними чи схожими видами орнаментації, є саме Карпато-Дунайський басейн та тісно пов'язані з ним території⁵. Не можна не помітити, проте, що переважна більшість аналогій нижньобузькій групі датується тут

значно пізнішим часом — IV—III ст. до н. е.* Така хронологічна невідповідність матеріалів з корінної території розселення фракійців. з одного боку, та Нижнього Побужжя, з іншого, потребує свого пояснення.

Найменш правдоподібним здається припущення, за яким Нижнє Побужжя є районом найбільш ранньої появи ліпних корчаг з вищеописаними видами орнаменту. Важко пояснити, яким чином такі екзотичні види прикрас ліпних посудин використовувалися жителями ряду районів Карпато-Дунайського басейну більш пізнього часу, тоді як в Нижньому Побужжі V — першої половини IV ст. до н. е. така орнаментация вже зовсім не побутувала. Вона з'являється в незначній кількості на ліпних посудинах другої половини кінця IV—III ст. до н. е.⁸

Підхід до розв'язання цього питання інший. Можна припустити, що фіксований хронологічний розрив матеріалів — уявний. Слід думати, що серед пам'яток Карпато-Дунайського басейну поки що не виявлено надійних ранніх комплексів з ліпною керамікою нижньо-бузького типу. Тоді як в одному з поселень Нижнього Подністров'я пізньоархаїчного часу — Надлиманське III уже відомі знахідки уламків аналогічних корчаг⁹.

К. К. МАРЧЕНКО, С. Л. СОЛОВЬЕВ

Новая группа лепной керамики Нижнего Побужья позднеархаического времени

Резюме

Статья посвящена анализу одной из групп лепной керамики, встречающейся в Нижнем Побужье в комплексах конца VI — первой трети V вв. до н. э. Рассматриваются наиболее характерные ее признаки, в частности — орнаментация, форма, состав теста и др. По своему функциональному назначению эти сосуды предназначены для длительного хранения различных припасов (типа корчаг).

Подобная керамика обнаружена на ряде поселений Карпато-Дунайского бассейна, где она, однако, датируется IV—III вв. до н. э. Можно предположить, что хронологический разрыв этот кажущийся и обусловлен тем, что среди памятников Карпато-Дунайского бассейна пока не обнаружены ранние комплексы с лепной керамикой нижнебузского типа.

¹ Крыжицкий С. Д., Бураков А. В., Буйских С. Б. и др. К истории Ольвийской сельскохозяйственной округи // Исследования по античной археологии Северного Причерноморья. — Киев, 1980. — Карта, пункт № 46.

² Марченко К. К. Лепная керамика Березани и Ольвии второй половины IV—V вв. до н. э. (по материалам раскопок 1953—1970 гг.) // Художественная культура и археология античного мира. — М., 1976. — С. 160. — Рис. 3, 1, 10.

³ Там же. — С. 161.

⁴ Гаврилюк Н. А., Отрешко В. М. Лепная керамика архаического поселения Большая Черноморка-2 // Древности степной Скифии. — Киев, 1982. — С. 81. — Рис. 3, 1—6.

⁵ Crișan I. Ceramica Daco-Getică. — București, 1969. — P. 74. — Fig. 23, 1. — Pl. XXV, 1, 4; XLIII, 12; XLIII, 8, 10; Coja M. Ceramica autohtona de la Histria. — Pontica, 3. Constanta. — 1970. — P. 104. — Fig. 2, 21; 3. — P. 107; Teodor S. Asezarea geto-dacică de la Huși—Corni. — Thraco-Dacica. — București, 1981... — T. 11. — P. 175. — Fig. 7, 1, 3. — P. 177, fig. 9, 1, 2; Мелькова А. И. Исследования гетских памятников в степном Поднепровье // КСИА АН СССР. — 1963. — Вып. 94. — С. 65.

⁶ Berciu D. si Pred C. Săpăturile de la Tariverde // MCA, VII. — București, 1961. — P. 276. — Fig. 3, 8.

⁷ Hochstetter A. Kostanas // Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. — Berlin, 1984. — Band 3. — Taf. 193, 1, 5; 247, 3.

⁸ Марченко К. К. Указ. соч. — С. 160. — Рис. 3, 12, 13.

⁹ Охотников С. Б. Отчет о работе Надлиманского отряда Причерноморской экспедиции ОАМ АН УССР в 1979 г. // Архив ОАМ АН УССР. — № 87808.

* Єдиною відомою нам пам'яткою пізньоархаїчного часу в Карпато-Дунайському басейні, де, судячи з публікацією, очевидно, була виявлена ліпна кераміка з подібним видом орнаменту, є поселення Тариверди в районі Істрії⁶. Однак значно південніше, в Північній Македонії, аналогічний посуд з'являється близько XII ст. до н. е. і добре відомий на поселеннях IX—IV ст. до н. е.⁷